

**Хантіль Вадим Андрійович**

*студент*

*Сумського національного аграрного університету*

**Науковий керівник:**

**Шульженко Ассоль Володимирівна**

*PhD, доцент кафедри правосуддя та філософії*

*Сумський національний аграрний університет*

## **ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ**

***Анотація.** Стаття розглядає проблему насильства в сім'ї в Україні, її історичний контекст і спроби регулювання на законодавчому рівні. Вказується на підписання Україною Стамбульської конвенції Ради Європи у 2011 році, що стосується запобігання насильству проти жінок та домашнього насильства. Але проблема ратифікації цієї конвенції в Україні досі не вирішена. Основні аргументи проти ратифікації пов'язані з поняттями "гендер" та "сексуальна орієнтація" в тексті конвенції. Аналізується національне законодавство України щодо насильства в сім'ї, а також його відповідність положенням Стамбульської конвенції. Зокрема, в статті розглядається поняття "насильство в сім'ї", як воно визначено в Законі України, а також адміністративна відповідальність за вчинення насильства в сім'ї. Автори акцентують увагу на необхідності подальшого узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами, щоб ефективно боротися з цією проблемою. Також розглядається криміналізація домашнього насильства у 2017 році та*

проблеми, які виникають у практиці застосування нового законодавства. На прикладі конкретного випадку демонструється недолік системи, коли потерпіла особа не може отримати належного захисту та правосуддя. Зокрема, розглядається систематичність як ключовий аспект при визначенні домашнього насильства в рамках кримінального законодавства. Завершальна частина анотації зосереджується на необхідності подальшого узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами для ефективної боротьби з проблемою домашнього насильства.

**Ключові слова:** фізичне насильство, домашнє насильство, кривдник, особа, яка постраждала від домашнього насильства, жертва домашнього насильства.

**Summary.** The article examines the problem of family violence in Ukraine, its historical context and attempts to regulate it at the legislative level. It is pointed out that Ukraine signed the Istanbul Convention of the Council of Europe in 2011, which concerns the prevention of violence against women and domestic violence. But the problem of ratification of this convention in Ukraine has not yet been resolved. The main arguments against ratification are related to the concepts of "gender" and "sexual orientation" in the text of the convention. The national legislation of Ukraine on domestic violence is analyzed, as well as its compliance with the provisions of the Istanbul Convention. In particular, the article examines the concept of "family violence" as defined in the Law of Ukraine, as well as administrative responsibility for committing family violence. The authors emphasize the need for further harmonization of national legislation with international standards in order to effectively deal with this problem. The criminalization of domestic violence in 2017 and the problems that arise in the practice of applying the new legislation are also considered. The example of a specific case demonstrates the system's flaw, when the victim cannot receive

*adequate protection and justice. In particular, systematicity is considered as a key aspect in defining domestic violence within the framework of criminal legislation. The final part of the abstract focuses on the need for further harmonization of national legislation with international standards to effectively combat the problem of domestic violence.*

**Key words:** *physical violence, domestic violence, perpetrator, victim of domestic violence, victim of domestic violence.*

**Постановка проблеми.** Домашнє насильство є актуальною проблемою, що стоїть перед сучасним суспільством України та вимагає негайної уваги та дії. Ця проблема вкладає в себе безліч аспектів, які важко переоцінити, оскільки вона сильно впливає на життя тисяч громадян і має далекосяжні наслідки для всього суспільства. Домашнє насильство є не лише порушенням особистих прав та безпеки жертв, але і складною кримінальною проблемою, яка вимагає вивчення та розуміння окремих аспектів для ефективного боротьби з нею.

**Останні дослідження і публікації.** Теоретичні основи стосовно домашнього насильства у кримінальній науці були розроблені вченими, такими як О.О. Дудоров, М.І. Хавронюк, О.В. Харитонова, Г.О. Христова та ін.

**Метою статті** є дослідження окремих аспектів домашнього насильства в кримінальному праві України.

**Виклад основного матеріалу.** Проблема насильства в сім'ї бере свій початок ще з початку 2000-х років. Україна У 2011 році країна підписала Стамбульську конвенцію Ради Європи, яка стосується запобігання насильству проти жінок та домашнього насильства.

Однак питання щодо того, чи має Україна ратифікувати Стамбульську конвенцію, залишилося без вирішення. Проект закону про ратифікацію цієї конвенції був представлений українському парламенту у листопаді 2016

року, але не знайшов достатньої кількості голосів для прийняття. Деякі народні депутати висловили обурення щодо конвенції через переживання, що вона може загрожувати сімейним цінностям та пропагувати гомосексуальні відносини через включені поняття "гендер" та "сексуальна орієнтація". Проти ратифікації конвенції також виступила Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій.

Питання ратифікації Стамбульської конвенції стало знову особливо актуальним у 2019-2020 роках, коли Європейський Союз та Рада Європи закликали Україну прийняти цю конвенцію без зволікань. В спільному заяві ЄС і Ради Європи було відзначено, що Україна має серйозну проблему з насильством над жінками, з щорічною кількістю жертв, яка сягає 1,1 мільйона осіб. Це насильство призводить до фізичних і психологічних наслідків для жінок, сімей і суспільства в цілому.

Для оцінки відповідності положень Кримінального кодексу України положенням Стамбульської конвенції, важливим є проведення порівняльного аналізу між національним законодавством щодо домашнього насильства та самою конвенцією [2].

Уперше термін "насильство в сім'ї" з'явився у статті 1 Закону України "Про попередження насильства в сім'ї", де визначалося як будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного або економічного характеру, вчинені одним членом сім'ї щодо іншого, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як особи та громадянина, і завдають йому моральну, фізичну або психічну шкоду.

Важливо відзначити, що запропоноване поняття фактично стало частиною адміністративно-правового регулювання. Це означає, що відповідальність за домашнє насильство закріплена в статті 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП) під назвою "Вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису". Це додаткове внесення до КУпАП було здійснено за допомогою Закону

України "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису" від 15 травня 2003 року під номером № 759-IV.

Щодо фізичного насильства в сім'ї, важливо відзначити, що це поняття охоплюється складом адміністративного правопорушення, яке передбачено в статті 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП), лише в тому випадку, якщо насильство не спричинило фізичного болю і не призвело до тілесних ушкоджень. Це чітко визначено в тексті цієї норми.

Сама ж характеристика фізичного насильства в сім'ї, яка визначена в цьому Законі (як умисне завдання одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті потерпілого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його гідності та честі) виходить за межі адміністративної відповідальності. Це не вважається ефективним і відповідним, оскільки ця характеристика більше корелює з питаннями кримінальної відповідальності згідно із Кримінальним кодексом України, такими як статті 121, 122, 125, 126, 115 та інші, залежно від наслідків чи обставин справи.

З метою приведення законодавства України у відповідність до міжнародних конвенцій, включаючи Стамбульську конвенцію, було введено новий термін - "домашнє насильство". Це поняття було конкретизоване і розширене, і тепер включає всі форми фізичного, сексуального, психологічного і економічного насильства.

Шляхом впровадження терміну "домашнє насильство" в національне законодавство, було забезпечено відповідність термінології конвенції та значно розширено сутність цього поняття. Тепер для визнання дій (або бездіяльності) як домашнього насильства не важливе місце його вчинення (місце проживання, як це було раніше), а визначальним стало характер

родинних або інших зв'язків. Цей термін широко визнаний і включає не тільки подружжя або колишніх партнерів, але й родичів та навіть осіб, які спільно проживають, навіть якщо вони не є родичами один одного.

За таких обставин, домашнє насильство може відбуватися в будь-якому місці, де перебувають члени сім'ї - це може бути дача, місце відпочинку, гостьовий будинок, а також громадські місця та інше.

Криміналізація домашнього насильства, яка відбулася у 2017 році шляхом введення нового статевого складу - стаття 126-1 "домашнє насильство" в Кримінальному кодексі України та внесення змін до інших статей КК України, показує, що кримінальне законодавство України все ще не вирішує всі проблеми, пов'язані з фізичним насильством. Виявилося, що значна кількість постраждалих від домашнього насильства не може отримати повний комплекс заходів, спрямованих на захист від кривдника та протидію домашньому насильству, через недосконалість вже оновленого законодавства, яке було приведено у відповідність до міжнародно-правових стандартів.

Для більш детального розуміння проблематики, буде наведено конкретний приклад: К., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння після 20 років перебування в інших шлюбах, вирішив з'ясувати відносини зі своєю колишньою дружиною, яка перебувала в квартирі, за місцем свого проживання та місцем проживання К. Однак важливо відзначити, що К. є інвалідом 2 групи та особою похилого віку. Під час спроби вступити до квартири К. за постановою державного виконавця, вона відчинила двері, але після сильних стукіт у двері вона вирішила викликати поліцію через страх.

Після прибуття поліцейських до місця події, К. відмовилася відчинити двері. Проте, коли вона вийшла з кімнати, щоб відчинити двері, К. напав на неї, притиснувши її до косяка та деякий час придушував її за шию і утримував за руку, намагаючись змусити поліцейських покинути місце. К. врешті-решт змогла вирватися та відчинити двері. Незважаючи на прибуття

трьох екіпажів поліції, включаючи один для випадків домашнього насильства, жодних процесуальних документів не було складено через категоричний заперечення К. щодо вчиненого. Поліцейські провели профілактичну бесіду з кривдником, і він від'їхав з місця події до ранку.

Кримінальне провадження було зареєстровано в Єдиному реєстрі кримінальних розслідувань за рішенням слідчого судді згідно з частиною 1 статті 125 Кримінального кодексу України.

Слід відзначити, що даний приклад відображає неповний відповідність між нормами Стамбульської конвенції та Кримінальним кодексом України. А також підтверджує, що чинне законодавство не забезпечує достатні заходи для протидії домашньому насильству в подібних ситуаціях і не здатне забезпечити захист і допомогу постраждалим від домашнього насильства [5].

При вирішенні питання криміналізації домашнього насильства враховувалися умови, що обґрунтовують кримінальну заборону, тобто об'єктивні передумови для встановлення кримінальної відповідальності, а також принципи криміналізації, які стосуються методів законодавчої регуляції. Як відзначає доктор О.О. Балабанова, криміналізація діянь вважається обґрунтованою лише тоді, коли існує відсутність або недостатність норм, які можуть ефективно регулювати відповідні відносини за допомогою інших галузей права [3, с. 145-148].

Ця ситуація відноситься до того, що Кримінальний кодекс України вже містив ряд кримінальних правопорушень, які охоплювали різні форми насильства, включаючи як фізичне, так і психологічне насильство. Розділ 2 Особливої частини Кримінального кодексу України вже передбачав відповідальність за всі види насильства, незалежно від тяжкості наслідків (тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, побоїв і інших подібних дій).

Згідно з Пояснювальною запискою до Стамбульської конвенції, термін "фізичне насильство" охоплює фізичні травми, завдані через пряме і незаконне використання фізичної сили. Він також включає в себе насильство, яке призводить до смерті жертви.

Аналіз положень Кримінального кодексу України з питань домашнього насильства вказує на введення двох нових термінів в нормативну базу КК України. Перший термін - "домашнє насильство", розглядається як кримінальне правопорушення та відноситься до категорії незначних злочинів (згідно зі статтею 126-1 КК України). Другий термін - "кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством" (згідно зі статтею 91-1 КК України).

Стаття 126-1 КК України містить описову дісципліну, яка характеризує домашнє насильство як умисне та систематичне застосування фізичного, психологічного або економічного насильства відносно подружжя, колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Це насильство призводить до фізичних або психологічних травм, порушень здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, є більш широким поняттям, ніж домашнє насильство і може включати в себе як кримінальні проступки, так і злочини.

Це кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, буде мати всі характеристики, що зазначені в описі статті 126-1 Кримінального кодексу України [4, с. 78]. Зокрема, воно включає в себе вживання фізичного, психологічного або економічного насильства, відбувається в сім'ї або в межах місця проживання, і має наслідком фізичні або психологічні травми, розлади здоров'я, втрату працездатності, емоційну залежність або погіршення якості життя.



Однак для класифікації дій як кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством зазначено ще одну обов'язкову ознаку – систематичність, яка передбачена законодавцем

Систематичність в даному контексті означає постійне і повторюване вчинення ідентичних або подібних дій (або бездіяльності), при цьому кожна окрема дія може створювати враження незначної, але в сукупності вони сильно впливають на потерпілу особу негативно. Інтенсивність цього впливу може залежати як від ступеня агресивності кожного окремого вчинку, так і від їхньої кількості.

Важливо розрізнити систематичність від повторності, оскільки для повторності достатньо вчинення домашнього насильства вдруге, що передбачено ч. 2 ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Отже, для того, щоб кваліфікувати діяння за ст. 126-1 Кримінального кодексу України як домашнє насильство, щодо потерпілої особи, це насильство повинно мати місце щонайменше втретє, і лише на третій раз це вчинення набуде ознак кримінального правопорушення.

У випадку поодиноких актів насильства (як це було наведено в прикладі), їх кваліфікація буде проводитися відповідно до статей, які передбачають кримінальну відповідальність за інші злочини проти життя, здоров'я чи волі особи, без врахування ознаки систематичності.

Конкретні дії, які входять у поняття фізичного насильства, визначені в ст. 1 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству". Це можуть бути такі дії, як ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, відмова надавати допомогу особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті та інші дії насильницького характеру.

Ця норма має складну структуру, що включає визначення фізичного насильства, яке може призвести до адміністративної або кримінальної відповідальності. Згідно з сучасною редакцією ст. 173-2 купАП, фізичне насильство, що підпадає під цю статтю, стосується дій (або бездіяльності), які можуть вести до адміністративної відповідальності, і де не спричиняються тілесні ушкодження (це відповідає положенням Стамбульської конвенції).

Ситуація стає складною, коли порівнювати положення статті 126 Кримінального кодексу України, яка стосується фізичного насильства, завдаючи фізичного болю (наприклад, удари і побої), із статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, що передбачає адміністративну відповідальність і визнання дій як домашнього насильства (якщо фізичне насильство скоюється членом сім'ї, партнером або родичем). У деяких випадках це може бути кримінальним проступком, а в інших - адміністративним правопорушенням, що виглядає як суперечливе та заплутане.

З щодо описаного практичного прикладу, слід відзначити, що дії, які підпадають під частину 1 статті 125 Кримінального кодексу України, можна розглядати як кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, що відноситься до категорії кримінальних проступків. Це може викликати можливість застосування судом обмежувальних заходів щодо обвинуваченого, які передбачені статтею 91-1 Кримінального кодексу України, такі як заборона перебування в місці спільного проживання з особою, яка стала жертвою домашнього насильства, і так далі.

Однак, обмежувальні заходи можуть застосовуватися судом лише у поєднанні з призначенням покарання. Це означає, що жертва, після вчинення фізичного насильства, може відчувати себе незахищеною на протязі тривалого періоду часу, такого як досудове розслідування, розгляд справи судом тощо, яке може тривати роками. У цьому контексті слід

враховувати, що положення Стамбульської конвенції стосуються способу поведінки, а не окремої події, що розглядається з плином часу. Це враховує ознаку систематичності, що стосується характеристики психологічного насильства, незважаючи на його фізичний аспект. Значна кількість випадків психологічного насильства часто супроводжує фізичне насильство.

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Домашнє насильство та фізичне насильство, зокрема, відрізняються тим, що вони відбуваються в межах сімейного оточення, зазвичай в території проживання поточного чи колишнього партнера, родичів і таке подібне. Тобто, це трапляється тоді, коли немає інших свідків, які могли б бачити або втрутитися у події. Питання видання негайного заборонного припису стосовно насильника передається на розгляд компетентним органам поліції України у таких випадках: якщо існує конкретна загроза життю чи здоров'ю потерпілої особи та це робиться з метою негайного припинення домашнього насильства, запобігання його подальшому наступу або повторенню.

На практиці це призводить до відмови у видачі негайного заборонного припису та навіть відмови в складанні протоколу про адміністративне правопорушення за статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення через відсутність свідків подій або через те, що правопорушник раптово покидає місце домашнього насильства до приходу поліцейських. Тому, навіть у випадках повторного фізичного насильства, правопорушник може уникнути кримінальної відповідальності згідно зі статтею 126-1 Кримінального кодексу України через неможливість підтвердити систематичність його дій.

### **Література**

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 липня 2017 року № 2229 VIII.

- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 26.09.2023).
2. Istanbul Convention Action against violence against women and domestic violence, 11 May 2011, CETS No.210. Council of Europe. URL: <http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home> (дата звернення: 26.09.2023).
  3. Балобанова Д.О. Загальні засади теорії криміналізації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47. С. 145–148.
  4. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі. Київ: Ваіте, 2019. 288 с.
  5. Ратифікація Стамбульської конвенції – це питання нашої приналежності до європейської спільноти. URL: <https://uacrisis.org/uk/ratyfikatsiya-stambulskoyi-konventsiiyi-tse-pytannya-nashoyi-prynalezhnosti-do-yevropejskoyi-spilnoty-ekspertka> (дата звернення: 26.09.2023).